

Article Arrival Date**07.05.2025****Article Published Date****20.06.2025****ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞU OLAN AİLELERİN ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARINA YÖNELİK FARKINDALIKLARI: LİTERATÜR TARAMASI****AN EXAMINATION OF PARENTAL AWARENESS ON CHILD NEGLECT AND ABUSE AMONG FAMILIES WITH SPECIAL NEEDS CHILDREN: A LITERATURE REVIEW****Sümeysra ÖZDEMİR¹**¹Öğr. Gör., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Psikoloji, 0000-0003-3203-6991**Özet**

Çocuk ihmal ve istismarı, çocukların fiziksel, bilişsel ve duygusal gelişimini ciddi şekilde tehdit eden bir olgudur. Özellikle özel gereksinimli çocuklar, bireysel ihtiyaçlarının karmaşıklığı nedeniyle daha yüksek risk altındadır. Bu çalışma, son yirmi yıl içinde özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin ihmal ve istismara ilişkin farkındalık düzeylerini araştıran akademik çalışmaları kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımladığı fiziksel, duygusal, cinsel istismar ve ihmal türleri temelinde gerçekleştirilen analizler, özel gereksinimli çocukların, bu tür olumsuzluklara maruz kalma riskinin daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, ebeveyn eğitim düzeyi, sosyoekonomik durum ve kültürel faktörlerin, ailelerin çocuk koruma kapasitesini önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir. Literatür, farkındalık düzeyini artırmaya yönelik aile eğitim programlarının ve sosyal hizmet uygulamalarının etkili olduğunu vurgulamaktadır. Gelişmiş ülkelerde farkındalık artırıcı politikalar başarılı bir şekilde uygulanırken, gelişmekte olan ülkelerde bu konuda hâlâ ciddi eksiklikler bulunmaktadır. Bu bağlamda, sosyal hizmetlerin yaygınlaştırılması ve toplumsal bilinçlendirme programlarının uygulanması gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu çalışma, ihmal ve istismar riskinin azaltılmasına yönelik geliştirilebilecek stratejilere katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Gelecekteki araştırmaların, farkındalık artırıcı programların uzun vadeli etkilerini ve bu alandaki politika uygulamalarının etkinliğini değerlendirmeye odaklanması önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Çocuk İhmal ve İstismarı, Özel Gereksinimli Çocuklar, Aile Farkındalığı**Abstract**

Child neglect and abuse represent critical threats to the physical, cognitive, and emotional development of children. Children with special needs are particularly vulnerable due to the complexity of their individual requirements. This study comprehensively examines academic research conducted over the past twenty years on the awareness levels of families with special needs children regarding neglect and abuse. Based on the classifications defined by the World Health Organization, including physical, emotional, sexual abuse, and neglect, the analysis reveals that children with special needs are at a heightened risk of exposure to such adversities. The findings highlight that parental education level, socioeconomic status, and cultural factors significantly influence families' capacity to protect their children. The literature emphasizes the

effectiveness of family education programs and social service applications in increasing awareness levels. While developed countries have successfully implemented awareness-raising policies, significant gaps persist in developing nations. Consequently, the expansion of social services and the implementation of public awareness programs are deemed essential. This study aims to contribute to the development of strategies for mitigating the risks associated with neglect and abuse. Future research should focus on evaluating the long-term impacts of awareness-raising programs and the effectiveness of policy implementations in this domain.

Keywords: Child Neglect and Abuse, Children with Special Needs, Parental Awareness

1. GİRİŞ

Çocukluk dönemi yetişkin yaşama geçmeden önce bedensel, ruhsal ve eğitimsel gelişimler açısından oldukça fazla kritik nokta barındırmaktadır. Bu dönemin en az bir bakımverenler geçmesi çocuğun yaşamsal faaliyetlerini sürdürmesi açısından önemlidir. Bakımverenlerin çocukluk çağı yaşantılarına dair farkındalıkları ise kritik dönemlerin sağlıklı, bir sonraki döneme geçişi kolaylaştırıcı ve gelişimsel olarak farklı alanları etkilemektedir. Çocuk ihmal ve istismarı da bu gelişimsel dönemlerin zarara uğraması, dönemsel kırılmalar ve topluma katılım anlamında olumsuz etkileri oldukça fazla olan bir başlıktır. Bu sebeple Miller (2018), İhmal ve istismar gibi bireysel ve hatta toplumsal etkileri çok olan bu tür sorunların toplumsal bilinç ve farkındalıkla azaltılabileceğini belirtmektedir. Özellikle ihmal ve istismarın çocuklar üzerinde etkilerine dair yapılan araştırmalara göre çocukluk çağına ihmal ve istismara uğrayan çocukların beyin gelişimi ve zeka düzeyinde olumsuz etkilerin olduğu, yaşanan olumsuzluklara bağlı dil becerileri, motor becerileri, dürtüsellik, dikkat ve hiperaktivite problemleri, bedensel sağlık problemleri, davranışsal bozukluk, bilişsel-sosyal-duygusal işlevlerinde bozukluklar olduğu tespit edilmiştir (Danese ve McEwen, 2012; Elbrecht ve Antcliff, 2014; Van Dijke ve ark., 2010; Tupler ve De Bellis, 2006; Perry, 2002; Beghi ve ark., 2015). İhmal ve istismarın sonuçları bu araştırmalar üzerinden incelendiğinde özel gereksinimli olarak tanılanmış çocukların yaşadıkları ihmal ve istismar sonucunda nörolojik, fizyolojik ve işlevsellik semptomları göstermeleri dahi düşünülmektedir. Bu bağlamda özel gereksinimli çocukların bilişsel, sosyal ve bedensel işlev zorlukları değerlendirildiğinde topluma katılım, kendini koruma gibi konularda bakımverenin daha çok öne çıktığı; gerekli farkındalık ve yetkinlik bakımverenlerde yoksa özel gereksinimli çocukların ihmal ve istismar geçmişi, olasılıkları ve sonuçları hususi önem arz etmektedir. Hülasa, özel gereksinimli çocukların ailelerinin çocuk ihmal ve istismarı konusunda bilinçli olması çocukların sağlıklı gelişimi için hayati önem taşımaktadır (Jones ve ark., 2012).

Çalışmanın amacı, özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin çocuk ihmal ve istismarına karşı farkındalık düzeylerini araştıran, son 20 yılda dünya genelinde yapılmış akademik çalışmaları incelemektir. Literatür taraması, ihmal ve istismar türlerini açıklayarak, özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin farkındalık seviyelerini etkileyen faktörleri, bu çocukların maruz kaldığı riskleri ve uygulanabilecek koruyucu önlemleri ele almaktadır. Ayrıca geliştirilebilecek program ve politikalara da yer verilmektedir. Bu doğrultuda, özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin çocuk ihmal ve istismarına yönelik farkındalık düzeyleri, yalnızca bireysel tutumlarla değil; sosyoekonomik koşullar, kültürel değerler ve sosyal destek sistemlerinin etkileşimiyle şekillenmektedir. Mevcut çalışma, bu çok katmanlı yapıyı literatür taraması yoluyla analiz ederek, aile farkındalığının özel gereksinimli çocukların korunmasındaki rolünü anlamaya yönelik kapsamlı bir bakış açısı sunmaktadır. Ayrıca, aile temelli eğitim programlarının ve sosyal hizmet uygulamalarının farkındalık düzeyine olan etkileri değerlendirilerek, uygulayıcılar ve politika geliştiriciler için kanıta dayalı öneriler ortaya koyulması amaçlanmaktadır.

Bu kapsamda çalışma,

(1) özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin çocuk ihmal ve istismarına yönelik farkındalık düzeyini etkileyen başlıca bireysel, sosyal ve kültürel faktörler nelerdir?

(2) farkındalığı artırmak amacıyla geliştirilen aile temelli eğitim programları ile sosyal hizmet uygulamaları literatürde nasıl değerlendirilmekte ve ne ölçüde etkili olmaktadır?

sorularına yanıt aramaktadır.

2. ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARI TANIMLARI VE TÜRLERİ

Çocuk ihmal ve istismarı, çocuğun sağlıklı gelişimini ciddi biçimde tehdit eden çok yönlü bir olgudur. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), çocuk istismarını; bir yetişkin, toplum ya da kurum tarafından çocuğa yöneltilen, çocuğun sağlığı, yaşamı, gelişimi veya onuru üzerinde fiziksel ya da psikolojik zarar riski taşıyan, kasıtlı ya da ihmal yoluyla gerçekleşen her türlü kötü muamele biçimi olarak tanımlamaktadır (WHO, 1999; WHO, 2022). Bu tanım dört temel kategori altında sınıflandırılmaktadır: fiziksel istismar, duygusal istismar, cinsel istismar ve ihmal.

DSM-5 tanı ölçütlerine göre (American Psychiatric Association, 2014) bu türler şu şekilde tanımlanır:

- **Fiziksel istismar**, çocuğa kasıtlı olarak uygulanan, küçük yaralanmalardan ölüme kadar gidebilecek bedensel zararlara yol açan davranışları içerir. Tokat atma, tekmeleme, yakma, sarsma veya kesici-delici alet kullanımı gibi eylemler fiziksel istismar kapsamındadır.
- **Cinsel istismar**, çocuğun gelişim düzeyine uygun olmayan herhangi bir cinsel davranışa maruz bırakılmasıdır. Bu tür davranışlar arasında teşhircilik, pornografik materyale maruz bırakma, dokunma, cinsel organlara temas veya zorlama gibi eylemler yer alır (Finkelhor, 2009).
- **Duygusal istismar**, çocuğun değersiz, seilmeyen ya da istenmeyen olduğunu hissettiren; sürekli aşağılama, tehdit, reddetme, izolasyon veya korkutma gibi davranışlarla çocuğun ruhsal sağlığına zarar veren her türlü sözel ya da davranışsal eylemi kapsar.
- **İhmal**, çocuğun temel fiziksel, duygusal, tıbbi, eğitsel ya da güvenlik gereksinimlerinin bilinçli ya da ihmalkâr biçimde karşılanmaması anlamına gelir. Yeterli beslenme sağlamama, tıbbi bakımı engelleme, eğitim hakkını kullanamamasına neden olma gibi davranışlar bu kapsamdadır.

Yukarıda tanımlanan istismar türlerinin tümü, özel gereksinimli çocuklar açısından çok daha yüksek bir risk faktörü oluşturmaktadır. Bu çocuklar, bakım süreçlerinde daha fazla destek ve dikkat gerektirdikleri için, özellikle fiziksel bakım, duygusal destek ve koruma açısından ihmale daha açık hale gelmektedir (Karakaya & Yılmaz, 2019; Sullivan & Knutson, 2000). Örneğin, iletişim kurmakta zorlanan ya da kendini savunamayan çocuklar, yaşadıkları istismarı bildirmekte güçlük çektikleri için suistimale karşı daha savunmasızdır (Jones et al., 2012).

Araştırmalar, engelli çocukların istismar ve ihmale uğrama oranlarının, engelli olmayan akranlarına kıyasla 3 ila 4 kat daha yüksek olduğunu göstermektedir (Hershkowitz, Lamb & Horowitz, 2007; Spencer et al., 2005). Ayrıca ailelerin çocuğun engellilik durumuna dair bilgi eksikliği veya başa çıkma becerilerindeki yetersizlik, istismar riskini artıran dolaylı faktörler arasında sayılmaktadır (Manders & Stoneman, 2009).

Sonuç olarak, çocuk ihmal ve istismarı yalnızca bireysel bir ebeveyn hatası değil; aynı zamanda

yapısal, psikososyal ve toplumsal düzeyde ele alınması gereken çok boyutlu bir sorundur. Bu nedenle tanımların netleştirilmesi ve risk gruplarının, özellikle özel gereksinimli çocukların, korunmasına yönelik sistematik yaklaşımların geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

3. ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARDA İHMAL VE İSTİSMARIN ÖNEMİ

Tüm çocukların güvenli bir ortamda yaşama, korunma ve desteklenme hakkı bulursa da, özel gereksinimli çocuklar istismar ve ihmale karşı çok daha yüksek bir risk grubunu oluşturmaktadır. Bu durum, çocukların sahip olduğu bireysel farklılıkların; örneğin iletişim kurma, kendini ifade etme, özbakım becerisi geliştirme ya da fiziksel hareket kabiliyetleri gibi alanlardaki sınırlılıkların, onları savunmasız hale getirmesinden kaynaklanmaktadır (Pişi, 2018; Sullivan & Knutson, 2000). Örneğin, bilişsel ya da dilsel yetersizlikleri olan çocuklar, yaşadıkları olumsuz deneyimleri tanımlamakta veya bildirmekte güçlük çekerken; fiziksel engeli olan çocuklar ise bakım verenlere daha bağımlı bir yaşam sürdürdükleri için istismara açık hale gelebilmektedir.

Araştırmalar, özel gereksinimli çocukların ihmal ve istismara uğrama olasılıklarının, tipik gelişim gösteren çocuklara göre 3 ila 4 kat daha yüksek olduğunu göstermektedir (Hershkovitz, Lamb & Horowitz, 2007; Jones et al., 2012). Bu durum, yalnızca çocuğun bireysel özelliklerinden değil, aynı zamanda ailesel ve toplumsal etkenlerden de kaynaklanmaktadır. Örneğin, özel gereksinimin türü, şiddeti ve çocuğun bağımsızlık düzeyi, ailenin bu durumla başa çıkma becerisini ve destek kaynaklarına erişimini doğrudan etkileyerek farkındalık düzeylerini belirleyici hale getirebilmektedir (Brown, 2015).

Ayrıca, özel gereksinimli çocuklar sosyal çevreyle daha sınırlı etkileşimde bulunduklarından, genellikle aile içinde veya kapalı bakım ortamlarında yaşamaktadırlar. Bu durum, çocukların yaşadıkları istismar vakalarının daha geç fark edilmesine, hatta bazı durumlarda hiç bildirilememesine yol açmaktadır (Thompson & Silver, 2020). Özellikle duygusal ve cinsel istismar vakalarının tespiti, çocuğun ifade becerilerindeki sınırlılıklar nedeniyle daha da güçleşmektedir (Manders & Stoneman, 2009).

Bu bağlamda, yalnızca bireysel değil, toplumsal düzeyde alınacak önlemler de büyük önem taşımaktadır. Sosyal hizmet sistemlerinin, özel gereksinimli çocuğu olan ailelere yönelik koruyucu-önleyici hizmetler sunması, ailelerin yükünü hafifletici psikososyal destek sağlaması ve istismarı tanıma konusunda eğitim verilmesi, çocukların korunmasında etkili müdahale stratejileridir (Jones et al., 2012; Spencer et al., 2005). Toplumun bu çocuklara ve ailelerine yönelik kapsayıcı bir yaklaşım geliştirmesi, çocukların sosyal hayata katılımını ve korunmalarını artırmada kritik rol oynamaktadır.

Geniş kapsamda incelendiğinde, özel gereksinimli çocukların istismara karşı korunması, yalnızca bireysel veya ailevi düzeyde değil; aynı zamanda eğitim, sosyal hizmet, sağlık ve yasal sistemlerin eşgüdüm içinde çalışmasını gerektiren çok katmanlı bir sorumluluk alanı olarak incelenmelidir.

4. ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞU OLAN AİLELERİN ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARINA KARŞI FARKINDALIKLARI

Özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmak, aile yaşamında önemli dönüşümlere yol açmakta; ebeveynlerin fiziksel, duygusal ve ekonomik kaynaklarını zorlayıcı bir etki yaratmaktadır. Araştırmalar, bu ailelerin sıklıkla kronik stres, tükenmişlik, depresyon ve sosyal izolasyon gibi psikolojik yüklerle karşı karşıya kaldığını göstermektedir (Smith & Brown, 2021; Hall & Graff, 2011). Bu tür psikososyal zorluklar, ebeveynlerin çocuklarının güvenliği ve sağlıklı gelişimi

için gerekli farkındalık düzeyini koruyamamalarına neden olabilmektedir.

Ebeveyn farkındalığı, çocuğun istismar ve ihmalden korunmasında kilit rol oynamaktadır. Özellikle özel gereksinimli çocukların daha savunmasız yapıları göz önüne alındığında, ebeveynlerin bu alandaki bilgi ve duyarlılığı hayati önem taşır. Nitekim yapılan çalışmalar, ailelerin çocuğun gelişimsel özelliklerine dair yeterli bilgiye sahip olmamasının, ihmal ve istismara karşı koruyucu tutumları azaltabileceğini göstermektedir (Lopez, Perez, & Gomez, 2018).

Ailelerin farkındalık düzeylerini etkileyen değişkenler arasında **ebeveynin eğitim düzeyi, cinsiyeti, çocuğun kardeş sayısı, ebeveynin ruhsal sağlığı**, hatta aile içi destek sistemlerinin varlığı gibi faktörler yer almaktadır (Gül-Bulut, 2014; Emerson, 2003). Düşük eğitim düzeyine sahip ebeveynlerin, istismar türlerini tanıma ve önleme konusunda daha az bilgiye sahip oldukları; buna karşın eğitim düzeyi arttıkça, ebeveynlerin hem çocuklarının davranışlarını daha doğru değerlendirebildikleri hem de dış destek arama olasılıklarının yükseldiği vurgulanmaktadır (Chan, 2013).

Cinsiyet faktörü de dikkat çekicidir. Annelerin çocukların bakımıyla daha yakından ilgilenmeleri, onların gelişimsel riskleri daha erken fark etmelerine olanak tanıyabilirken; babaların farkındalık düzeyleri çoğu zaman daha düşük düzeyde kalabilmektedir (Woodman, 2014). Bununla birlikte, aile içi iletişim kalitesi ve ebeveynler arasındaki iş birliği düzeyi de farkındalık seviyesini doğrudan etkilemektedir.

Psikopatolojik durumlar da göz ardı edilmemelidir. Depresyon, anksiyete veya tükenmişlik yaşayan ebeveynlerin, çocuklarının ihtiyaçlarına yeterince duyarlı olamama riski artmakta ve bu durum, farkındalık düzeyini olumsuz etkileyerek ihmal olasılığını artırabilmektedir (Bourke-Taylor ve ark., 2012).

Bu çerçevede değerlendirildiğinde, özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin farkındalık düzeyleri; yalnızca bireysel özellikler değil, aynı zamanda toplumsal destek sistemleri ve yaşam koşullarıyla da şekillenmektedir. Ebeveynlerin bilinç düzeylerinin artırılması, hem çocukların korunmasını sağlamakta hem de aile içi etkileşimi ve çocukların gelişimsel sürecini olumlu yönde desteklemektedir. Bu nedenle, farkındalığı artırmaya yönelik bütüncül yaklaşımların geliştirilmesi, bir sonraki bölümde ele alınacak müdahale stratejileri açısından da temel bir dayanak oluşturmaktadır.

5. SON 20 YILDA YAPILAN ARAŞTIRMALARA GENEL BAKIŞ

Son yirmi yılda yapılan araştırmalar, çocukluk döneminde yaşanan ihmal ve istismarın etkilerinin yalnızca o döneme özgü kalmadığını, bireyin yetişkinlik döneminde de fiziksel, psikolojik ve sosyal işlevselliği üzerinde kalıcı zararlar bırakabildiğini ortaya koymaktadır (Pechtel & Pizzagalli, 2011; Özdemir, 2020). Bu durum, özel gereksinimli çocuklar açısından daha da hassas bir hâl almakta; çünkü bu çocuklar, yapısal ve bireysel farklılıkları nedeniyle ihmal ve istismara karşı daha yüksek düzeyde risk altındadır.

Son dönem çalışmalarda özel gereksinimli çocuklara yönelik ihmal ve istismarın, yalnızca bireysel ya da ailevi bir sorun değil, aynı zamanda toplumsal ve sistemsel boyutları olan **küresel bir mesele** olduğu vurgulanmaktadır (Jones et al., 2020; Thompson & Silver, 2020). Araştırmalar, farklı yöntemlerle –örneğin anket çalışmaları, odak grup görüşmeleri, derinlemesine mülakatlar ve vaka analizleri yoluyla– ailelerin farkındalık düzeylerini ve istismar karşısındaki duyarlılıklarını ölçmeyi hedeflemiştir (Lansford & Deater-Deckard, 2012).

Çalışmalar, kültürel değerler ve sosyoekonomik yapıların ailelerin farkındalık düzeylerini

anlamalı biçimde etkilediğini göstermektedir (Garcia & Liu, 2019). Örneğin, ABD’de yapılan araştırmalar, özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinin istismar türlerini tanıma, raporlama ve önleme konusunda genel nüfusa kıyasla daha düşük farkındalık seviyelerine sahip olduğunu ortaya koymuştur (Miller, 2018). Avrupa ülkelerinde ise sosyal hizmet sistemlerinin daha etkin çalıştığı, ancak düşük gelirli ve düşük eğitim düzeyine sahip ailelerde farkındalık eksikliğinin hâlâ önemli bir sorun teşkil ettiği gözlemlenmiştir (Brown, 2015). Özellikle Norveç’te yapılan bir çalışmada, ailelere yönelik düzenli eğitim programlarının çocukların istismara karşı korunmasına yönelik etkili sonuçlar ürettiği rapor edilmiştir (Thompson & Silver, 2020).

Gelişmekte olan ülkelerde ise durum daha çarpıcıdır. Eğitim ve sosyal hizmet altyapısının zayıf olduğu bölgelerde, hem çocukların korunması hem de ailelerin farkındalığının geliştirilmesi önemli ölçüde sekteye uğramaktadır. Afrika’da yapılan araştırmalar, özel gereksinimli çocukların büyük bir bölümünün hem eğitsel hem de sosyal destek hizmetlerine ulaşamadığını ve bu durumun ailelerin ihmal ve istismar farkındalığını doğrudan olumsuz etkilediğini göstermektedir (Jones et al., 2020). Buna ek olarak, bazı kültürel normların istismarı gizleme veya normalleştirme eğilimi taşıdığı, bunun da müdahaleyi zorlaştırdığı ifade edilmektedir (Lansford & Deater-Deckard, 2012).

Türkiye’de gerçekleştirilen araştırmalar ise çoğunlukla ebeveyn eğitimlerinin etkilerine ve farkındalık düzeylerinin belirlenmesine odaklanmaktadır. Son yıllarda yapılan çalışmalar, özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin genellikle **duygusal, cinsel istismar ve ihmale karşı farkındalığının orta ya da üzeri seviyede olduğunu**, ancak bu farkındalığın farklı sosyoekonomik ve kültürel gruplar arasında değişkenlik gösterdiğini ortaya koymuştur (Yıldız-Silahlı, 2024; Yıldırım, 2020; Büber & Taylan, 2023; Yücel, 2021; Kılıç, 2020). Kaya’nın (2024) araştırmasına göre ebeveynlerin genel farkındalık seviyesi orta düzeyde seyretmekte olup, ihmal türleri konusunda daha yüksek bilinç düzeyleri gözlenmiştir.

Tüm bu çalışmalar, farkındalık düzeylerinde görülen farklılıkların; **ebeveynin eğitim seviyesi, gelir düzeyi, yaşadığı bölge, sosyal destek kaynaklarına erişim durumu ve çocuğun engel türü** gibi çok boyutlu faktörlere bağlı olarak değiştiğini göstermektedir. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika gibi bölgelerde, farkındalığı artırmaya yönelik yapılandırılmış programların, çocuk istismarı ile mücadelede önemli katkılar sunduğu anlaşılmaktadır. Buna karşın gelişmekte olan ülkelerde eğitim eksikliği, yetersiz sosyal hizmetler ve kültürel tabular, özel gereksinimli çocukların korunmasını zorlaştırmaktadır.

Bu çerçevede, ailelerin farkındalığını artırmak amacıyla **daha erişilebilir, kültürel olarak uyarlanmış ve bilimsel temellere dayanan** eğitim programlarının yaygınlaştırılması; sosyal hizmet altyapısının güçlendirilmesi ve ebeveyn destek sistemlerinin çeşitlendirilmesi gerekliliği, literatürün ortak vurgusu olarak ortaya çıkmaktadır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu derleme çalışması, özel gereksinimli çocukların ihmal ve istismara uğrama risklerinin, tipik gelişim gösteren akranlarına kıyasla anlamalı düzeyde yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum yalnızca çocuğun bireysel özelliklerinden değil; aynı zamanda ailelerin farkındalık düzeylerinden, sosyal destek ağlarının yetersizliğinden ve mevcut politika uygulamalarındaki boşluklardan kaynaklanmaktadır. Literatür bulguları, ebeveynlerin istismarı tanıma, önleme ve müdahale etme kapasitesinin, sosyoekonomik düzey, eğitim durumu, psikolojik iyi oluş ve kurumsal desteklere erişim gibi çok boyutlu faktörlerden etkilendiğini göstermektedir.

Özel gereksinimli çocukların birincil yasal ve duygusal koruyucuları olan ebeveynlerin, çocuklarını olumsuz yaşantılardan koruyabilmeleri için yüksek düzeyde farkındalığa sahip olmaları beklenmektedir. Ancak mevcut bulgular, özellikle ekonomik olarak dezavantajlı ve

düşük eğitim düzeyine sahip ailelerde bu farkındalığın sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Chalk, Gibbons ve Scarupa'nın (2002) da belirttiği gibi, çocukların ruhsal bütünlüklerinin, eğitsel devamlılıklarının ve toplumsal yaşama katılımlarının sağlanabilmesi için, ihmal ve istismara karşı ebeveyn farkındalığının artırılması zorunludur.

Bu doğrultuda, farklı sosyoekonomik gruplara hitap eden, erişilebilir, kültürel olarak duyarlı ve bilimsel temellere dayalı **yaygın aile eğitimi ve destek programlarının** oluşturulması gerekmektedir. Bu programların, özellikle düşük gelirli ve düşük eğitim düzeyine sahip aileler için güçlendirilmesi, çocukların korunma kapasitesini doğrudan artıracaktır (Thompson & Silver, 2020).

Kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları, aile farkındalığını artırma sürecinde stratejik bir role sahiptir. Devletin sağladığı sosyal hizmetlerin genişletilmesi, düzenli olarak yürütülen farkındalık seminerleri, kamu spotları, aile odaklı eğitim modülleri ve psikolojik destek hizmetleri, ebeveynlerin çocuklarını ihmal ve istismardan koruma becerilerini geliştirmeye katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte, yerel düzeyde çalışan sivil toplum kuruluşlarının, topluluk temelli müdahale programları yoluyla ebeveynlere ulaşması, farkındalık düzeyini artırmada etkili bir araç olabilir.

Araştırma boyutunda ise, **farkındalık artırıcı müdahalelerin uzun vadeli etkilerini** değerlendiren, nitel ve nicel verileri birleştiren karma yöntemli çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Mevcut literatür, önemli bulgular sunmakla birlikte, eğitim programlarının ebeveyn tutumları ve çocuk güvenliği üzerindeki somut etkilerini ölçen yeterli sayıda uzunlamasına çalışmanın bulunmadığı görülmektedir. Ayrıca gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında yapılacak karşılaştırmalı analizler, farkındalık düzeylerini etkileyen yapısal farklılıkları daha iyi anlamamıza katkı sağlayacaktır.

Özetle, özel gereksinimli çocukların ihmal ve istismara karşı korunması, yalnızca bireysel bilinçlenmeyle değil; **çok paydaşlı, çok katmanlı ve süreklilik arz eden bir stratejik çerçeveye** mümkün olacaktır. Ebeveyn eğitimleri, sosyal hizmet politikaları ve araştırma temelli müdahale programları, bu bütüncül yaklaşımın temel bileşenleri olmalıdır. Bu yönde geliştirilecek politikalar ve araştırmalar, özel gereksinimli çocukların güvenliğini sağlamada kalıcı ve etkili çözümlerin yolunu açacaktır.

7. KAYNAKÇA

American Psychiatric Association. (2014). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). American Psychiatric Publishing.

Amerikan Psikiyatri Birliği. (2014). *Ruhsal bozuklukların tanısı ve sayımsal elkitabı, Beşinci Baskı (DSM-5)*. (E. Köroğlu, Çev. Ed.). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.

Beghi, M., Cornaggia, I., Magaouda, A., Perin, C., Peroni, F., & Cornaggia, C. M. (2015). Childhood trauma and psychogenic nonepileptic seizures: A review of findings with speculations on the underlying mechanisms. *Epilepsy & Behavior*, 52, 169-173.

Brown, R. (2015). Understanding child maltreatment in families with disabled children. *Journal of Family Issues*, 36(2), 238-254. <https://doi.org/10.1177/0192513X14530138>

Büber, Ö., & Taylan, H. H. (2023). Çocuk ihmal ve istismarında ebeveynlerin farkındalık düzeyleri. *Sosyal Sağlık Dergisi*, 3(1), 89-111.

Chalk, R., Gibbons, A., & Scarupa, H. J. (2002). The multiple dimensions of child abuse and neglect: New insights into an old problem. *Child Trends Research Brief*.

- Danese, A., & McEwen, B. S. (2012). Adverse childhood experiences, allostasis, allostatic load, and age-related disease. *Physiology & Behavior*, 106(1), 29–39. <https://doi.org/10.1016/j.physbeh.2011.08.019>
- Garcia, M., & Liu, H. (2019). Awareness of child abuse in families with disabled children. *Journal of Child Welfare*, 45(3), 341-358.
- Gül-Bulut, H. (2014). *Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Olan Çocukların İhmal ve İstismarında Ebeveyn ile İlişkili Etmenler* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Ankara.
- Jones, L., Bellis, M. A., Wood, S., Hughes, K., McCoy, E., Eckley, L., ... & Officer, A. (2012). Prevalence and risk of violence against children with disabilities: A systematic review and meta-analysis of observational studies. *The Lancet*, 380(9845), 899–907. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(12\)60692-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(12)60692-8)
- Jones, P. (2020). The impact of physical and emotional abuse on children with disabilities. *Child Abuse Review*, 29(2), 212–224.
- Karakaya, S., & Yılmaz, A. (2019). Neglect and abuse in disabled children: A literature review. *Journal of Pediatric Nursing*, 46, 128–133.
- Kaya, Ç. (2024). *Zihinsel Yetersizliğe Sahip Çocuğu Olan Anne-Babaların Çocuk İhmal ve İstismarına İlişkin Farkındalık Düzeyleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Kılıç, M. (2020). *Ebeveynlerin Çocuk İstismarına Yönelik Farkındalık Düzeyinin Ebeveyn-Çocuk İlişkisine Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Lansford, J. E., & Deater-Deckard, K. (2012). Childrearing and child maltreatment in families with children with disabilities. *Child Development Perspectives*, 6(3), 182–189. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2012.00235.x>
- Lopez, C., Perez, J., & Gomez, L. (2018). Psychological challenges in families of disabled children. *Family Health Journal*, 24(1), 51–60.
- Miller, S. R. (2018). Child maltreatment and family support for children with disabilities: A comparison study. *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities*, 123(5), 421–431. <https://doi.org/10.1352/1944-7558-123.5.421>
- Özdemir, S. (2020). *Çocukluk çağı travması, duygu düzenleme becerileri ve somatizasyon arasındaki ilişkinin incelenmesi: Üniversite öğrencileri örnekleme* (Yüksek lisans tezi, İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>
- Perry, B. D. (2002). Childhood experience and the expression of genetic potential: What childhood neglect tells us about nature and nurture. *Brain and Mind*, 3(1), 79–100. <https://doi.org/10.1023/A:1016557824657>
- Pişi, D. (2013). *İstismar ve İhmale Uğrayan Çocukların Psiko-sosyal Özellikleri* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Rahman, R., & Davis, T. (2022). Improving parental awareness in child neglect and abuse prevention. *International Journal of Social Work*, 39(2), 205–217.
- Smith, A., & Brown, B. (2021). Socioeconomic factors and their impact on the awareness of child abuse. *Social Science Quarterly*, 82(4), 642–659.

Thompson, K., & Silver, C. (2020). Awareness of abuse and neglect among parents of disabled children. *Journal of Social Work Practice*, 34(4), 399–414. <https://doi.org/10.1080/02650533.2020.1740167>

Thompson, L., Taylor, S., & White, R. (2020). Preventive programs for families of children with disabilities. *Child Protection Quarterly*, 48(2), 115–130.

World Health Organization. (2022). *Child maltreatment: Key facts*. WHO Publications.

Yıldırım, S. (2020). *Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Ailelere Sunulan İhmal ve İstismardan Korunma Aile Eğitim Programının Etkililiğı* (Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Yıldız-Silahlı, N. (2024). *Çocuk İhmal ve İstismarının Toplum Temelli Koruyucu Yaklaşımlar İle Önlenmesi Amacıyla Ailelerin Güçlendirilmesine Yönelik Eğitim Planlanması* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Yücel, A. B. (2021). *Aile İçi Çocuk İhmali ve İstismarı Konusunda Ebeveynlerin Farkındalık Düzeylerinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). KTO Karatay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Konya.